

PSYKOLINGVISTIikkaa Parhaimmillaan

OLLI VÄLIKANGAS
Helsingin yliopisto

Emilia Ferreiro. Les relations temporelles dans le langage de l'enfant. Préface de Jean Piaget. Librairie Droz, Genève-Paris 1971. XV + 389 s.

Virikkeeksi monille ajankohtaisille suomalaislasten kieltä koskeville projekteille esittelen muutaman vuoden takaisen ranskankielisen tutkimuksen, jonka kohteena on ikäsuhteiden ilmaisu lastenkielessä.

Tekijä on argentiinalainen psykologi, koehenkilöt 4-10-vuotiaita geneveläisiä; näiden ikärajojen välillä pelkkä lauseiden rinnastus yleensä muuttuu alistussuhteidenkin hallinnaksi. Testatut 130 lasta Ferreiro ryhmittää, ei iän vaan kognitiivin kehityksen perusteella, pääkriteerinä Piaget'n tunnettu testi: lasta pyydetään kaatamaan leveässä lasissa oleva neste kapeaan ja korkeaan ja sitten takaisin, ja seurataan hänen reaktioitaan. Palautettavuus (réversibilité) -tason (jatkossa: C) saavuttanut lapsi tajuaa nesteen säilyvyyden sekä kaatamisoperaation riippumattomuuden toiminnan suunnasta. Alemmilla tasoilla hän uskoo nestemäärän kaadettaessa muuttuvan, mutta saattaa (tärkeässä välivaiheessa R) katsoa että nesteen määrä palautuu ennalleen kun se kaadetaan takaisin leveään lasiin. Sanottakoon heti, että näin saatu ryhmitys vastaa erittäin hyvin tutkittavana olevan kielellisen kehityksen vaiheita ja jopa auttaa niitä tulkitsemaan.

Tutkimuksen esikuvana ovat Hermine Sinclairin pelkistetyt testit, joissa lapsi pannaan selittämään sanallinen ilmaisu toiminnallisesti ja päinvastoin. Ferreiro yrittää selvittää, kuinka lapsi tajuaa ja ilmaisee kahden samanaikaisen tai peräkkäisen tapahtuman ajallisen suhteen. Keskityn kielen tuottamiskokeisiin, joita tekijä itse pitää kiinnostavimpina.

Leluilla esitetään tilanne: poika pesee tytön kasvot, sen jälkeen tyttö nousee portaita, tai: auto ajaa talliin ja sa-

malla toinen sieltä ulos. Lapsi saa selostaa. Samanaikaisten toimintojen kohdalla hän pitää erikoistilanteena sitä, että toinen niistä kestää toista kauemmin. Alimmalla tasolla NR (pelkistän vaiheet kolmeksi tasoksi NR, R ja C) lapsi kertoo lyhyemmän, tuloksellisen toiminnan ensin: "Le chien il a tombé la bouteille et puis le garçon il a poussé la voiture" ('koira kaatoi pullon ja sitten poika työnsi autoa'; et puis on pelkkä syntaktinen liitin, ei ajallinen suhteutin). R-tasolla järjestys on yleensä päinvastainen, pitemmän toiminnan katsotaan alkaneen ennen lyhyttä. Käytetään myös aikamuotoja: pitempää, duratiivisia toimintaa kuvataan preesensillä tai imperfektillä, lyhyempää tässä punktuaalilla passé composé -muodolla. Näyttää siltä, että aikamuodot aluksi heijastavat aspektieroja eivätkä aikajärjestystä. Tähän viittanevat nekin esimerkit, joissa preesens kuvaa jotenkin epämääräistä, tuloksetonta tekemistä, passé composé sitä seuraavaa tuloksellista (ss. 36-7, 41-2): "Ludovic lave la figure, puis Claudine est montée en haut des escaliers" ('L. pesee kasvot, sitten C. nousi portaat ylös').

R-tasolla samanaikaiset toiminnot tuottavat sekä kognitiiveja että syntaktisia vaikeuksia. Kun lapsi alkaa tajuta aikasuhteita, hän katsoo lausejärjestyksen ikonisesti kuvastavan peräkkäisiä tapahtumia, joten samanaikaisuus edellyttää peräkkäisyyden mitätöintiä, tapahtumien uudenlaista suhteuttamista (s. 71 ss.). Lapsi yrittää samastaa vastakkaisuuntaiset toiminnot yhteisellä verbillä ("Koira ja poika kohtaavat nousemaan portaita") tai järjestysluvulla ("Mitä nyt esitän?" - Tyttö menee alas ja sitten kissa ylös." - "Oikein, entä nyt?" - "Nyt molemmat ovat ensimmäisiä. Kissa menee ylös ja tyttö alas."). Adverbit ja konjunktiot otetaan myös avuksi, mutta vaikka rinnasteinen "x nousee ja samalla y laskeutuu" syntyy helposti, alistava en même temps que esiintyy vain jos verbi on yhteinen: "Kissa nousee samalla kuin tyttö" (mahdollisena lisäyksenä: "ja tyttö laskeutuu"). Alistus on uusi ja vaikea asia, mutta niin on samanaikaisuuden käsittekin. Lapsi ei tunnu käsittävän, että yhteinen aika voisi liittää toisiinsa erisuuntaisia tai erityyppisiä toimintoja. Hän jopa korjaa esitystään seuraavaan tapaan: "Auto ja koira menevät yhtäaikaan. Ei,

ei yhtäikaa. Koira juoksee ja auto ajaa." Yksikään testatuista ei käyttänyt erikestoisista tapahtumista edes rinnastukseen liittyvänä en même temps -rakennetta.

Selvimmät päätelmät voi tehdä peräkkäisten tapahtumien "ohjatuista" kuvauksista: lasta pyydetään aloittamaan myöhemmästä tapahtumasta ja tarpeen tullen kysytään "milloin p? milloin q?", jotta saataisiin hänet yhdistämään tapahtumat toisiinsa. NR-tasolla lapsi reagoi pyyntöön joko alkuperäisellä lausejärjestyksellä tai muutta mutkitta kääntämällä sen. "Milloin"-kysymykseen hän vastaa useimmiten pelkällä adverbilla, yleensä maintenant 'nyt'. Tapahtumat pysyvät siis irrallisina. R-tasolla lapsi tajuaa, että aikasuhte muuttuu jos lausejärjestys muuttuu; niinpä hän voi itsestään toistaa lähtövirkkeen ja vielä lisätä siihen suhdeadverbin osoittaakseen, että muu järjestys ei käy: "Poika pani pallon koriin ja sen jälkeen tyttö otti sen". Jos muuntoa yhä vaaditaan, lapsi saattaa vaihtaa argumentit: "Se menee takaperin: tyttö panee pallon koriin, sitten poika ottaa sen" (s. 125). Tai hän koettaa sovittaa yhteen vaaditun ja loogiseksi tajuamansa järjestyksen esimerkiksi lisäämällä alkuun ylimääräisen tapahtuman: "Tyttö käveli sillä välin (kun) poika pani pallon koriin ja sitten tyttö otti sen" (s. 149). Tyylikkäämpiä ratkaisuja edustaa uusi rakenne, nimittäin passiivi (aluksi erityisesti se faire + infinitiivi): "Le chat, il s'est fait caresser par Serge, --" (jotenkin: 'kissa antoi Sergen hyväillä itseään', s. 172). - C-tason saavuttaneet 6-7-vuotiaatkin lapset tarttuvat suoraan ongelmaan ja ratkaisevat sen myös, tajuamatta kuitenkaan aina tuloksen yleis-pätevyyttä. He käyttävät alistuskonjunktioita (après que) tarkoitetulla tavalla, monesti ilman johdattelua, ja saattavat esittää saman tien kaksikin oikeaa ratkaisua.

Aikasuhteiden ilmaisimet noudattavat (myös ymmärtämistesteissä) hierarkiaa: lausejärjestys (josta jo oli puhe), adverbit ja konjunktiot sekä viimeiseksi aikamuodot. NR-tasolla adverbit eivät osoita tapahtumien välisiä suhteita, niiden merkitys on vielä hämärä ja vastaus kysymykseen: "Milloin se tapahtui?" voi olla "nyt" tai "huomenna". Jos lapsi osaa yhteen kysymykseen vastata "kun"-lauseella, hän ei enää jaksa keskittyä toiseen.

Seuraavalle tasolle siirryttäessä suhdeadverbit (*avant*, *après*) yleistyvät, mutta vastaavia konjunktioita tavataan vain vastauksena käytetyn sivulauseen alkajana, ei kokonaisessa virkkeessä. Lapsi osaa kyllä verrata tapahtumia toisiinsa (mieluiten hän ottaa vertauskohdaksi aikaisemman tapahtuman ja keksii jopa uuden: "Milloin tyttö pesi pojan? - Kun oli ottanut pesusien", s. 217), mutta hän ei pysty koordinoimaan vertaussuhteita. Ferreiron mielestä tämä kykenemättömyys ilmeiseltä tuntuvan virkkeen muodostamiseen vastaa täysin sitä, ettei tämän tason lapsi Piaget'n testissä tajua nesteen säilyvyyttä, vaikka hänellä näyttää olevan siihen kaikki edellytykset. Operationaalien C-tason lapsilla ei ajallisten suhteuttimien käytössä enää ole ongelmia.

Aikamuodot eivät alimmalla tasolla suhteudu toisiinsa ja R-tasolla niiden vaihtelu kuvastaa pikemmin aspekti- kuin aikaeroa. Aikasuhdetta ilmaisee nähtävästi ensimmäisenä menneeseen aikaan viittaava pari pluskvamperfekti - *passé composé*. Joissakin esimerkeissä lapsi tuo pelkästään tällä tavoin esiin tapahtumajärjestyksen: "Sylvie a fermé la boîte et puis Georges il l'avait ouverte" ('S. sulki laatikon ja sitten G. oli avannut sen'); itse hän ei kuitenkaan ole tulokseen tyytyväinen, niinpä edelliseen virkkeeseen liittyy selitys: "C'est Georges qui a commencé le premier pis Sylvie la deuxième" ('Siis G. alkoi ensimmäiseksi, sitten S. toiseksi'). C-tasolla menneen ajan suhteet hallitaan. Lapsi tajuaa yleisestikin järjestelmän, mutta kokeilee vielä uusia mahdollisuuksia presensin ja futuurin kohdalla: "Nicolas ferme la boîte quand Nicole l'aura ouverte" ('N. sulkee laatikon kun N. on oleva sen avannut', s. 201). Futuuri on uusi muoto, jota lapsi vapaasti käyttää menneistäkin tapahtumista: hän ymmärtää että aikamuodot pelkkiä suhteita ilmaistessaan voivat irtautua todellisuudesta.

Pelkistin alussa kognitiivit tasot kolmeksi. Ferreiro erottaa myös välitasoja, jotka kiintoisasti vastaavat kielellisiä siirtymiä. R- ja C-tasojen väliportaalla tapahtuu yllättävä taantuminen. Lapsi näkee uusia ongelmia muttei vielä pysty niitä ratkaisemaan: hän epäröi, käy läpi aikaisemmat mallit ja valitsee joskus jopa NR-tasolle tyypillisen ratkaisun (s.221).

Yrittäessään ilmaista alisteisesti peräkkäisyyttä lapsi keksii ottaa aikaisemman tapahtuman päätöstilanteen myöhemmän vertauskohdaksi, jolloin riittää "kun"-konjunktio eikä tarvita aikamuotoeroa: "Tyttö laskeutuu portaita ja kun hän on alhaalla, kissa nousee ylös" (ss. 80, 227-8).

Selostus voi antaa vain vaillinaisen kuvan täyteläisestä tutkimuksesta. Olen painottanut kohtia, joissa näkyy lasten ratkaisuyritysten moninaisuus ja omaperäisyys. Uusien muotojen ja rakenteiden kokeilusta löytäisi helposti lisäesimerkkejä (relatiivilauseet, infinitiivirakenteet). Ferreiron tutkimus osoittaa jälleen kerran, ettei rakenteesta toiseen ole yksinkertaisia siirtymiä vaan on kyse jatkuvasta strukturoinnista: lapsen kielenoppiminen on luovaa aktiivisuutta.

Ferreiro yhdistää mielestäni vakuuttavasti kielellisen ja yleisen kognitiivin kehityksen. R-tason huomioon ottaminen näyttää ilmeisen tärkeältä. Tulevat tutkimukset osoittanevat, onko sillä - samoin kuin väliportailla - yhtäläinen merkitys muilla älyllisen kehityksen alueilla.

Emilia Ferreiron esitys on huolellista ja tarkkaa. Hän pyrkii analysoimaan aineistonsa hienoimpia vivahteita myöten, mutta pikkupiirteisyyden vaikutelmaa ei synny, koska erittelyt aina sijoittuvat laajempiin yhteyksiin johdonmukaisessa, jopa jännittävässä kehittälyssä. Tunnontarkasti tekijä kirjaa myös poikkeamat yleisestä kehityslinjasta ja pohtii niiden merkitystä. Samoilla rakenteilla onkin usein eri tasoilla eri sisältö. Erittelyssä pannaan ehkä joskus liikaa painoa yksittäisille esimerkeille; yleisvaikutelmaksi jää kuitenkin se, että kielellinen analyysi on pätevää ja tulkinta valpasta ja huolella perusteltua.

Mainittakoon lopuksi että Jean Piaget'n esipuheella ja Ferreiron osittain poleemisella johdannolla on oma teoreettinen mielenkiintonsa.

On nautinto lukea psykolingvististä tekstiä joka on sekä selväkielistä että kielitieteellisesti relevanttia. Tämä selittää myös sen että lingvisti joka ei ole samalla psykologi on uskaltanut teosta selostamaan.